

A cultura asociativa na vida municipal: o caso do asociacionismo cultural na provincia da Coruña

& *Resumo/Abstract: O estudo presentado ten por obxecto a análise diagnóstica e prospectiva do asociacionismo cultural na vida municipal da provincia da Coruña, comparando o estado do caso descrito con outras realidades xeográficas autonómicas e estatais, para valorar a evolución histórica da cultura asociativa local desde unha perspectiva diacrónica. Co fin de lograr este propósito, ademais de contar coa revisión dos respectivos antecedentes teóricos, metodolóxicos e empíricos, faise uso dos datos recollidos mediante a aplicación dun cuestionario elaborado ad hoc, con cinco bloques de contido: perfil básico das asociacións culturais, perfil básico das persoas asociadas ás entidades, orientación da actividade asociativa desenvolvida, estado dos recursos dispoñibles e relacións das agrupacións co seu contorno. A partir da análise e interpretación destes datos identifícase un conxunto de necesidades e demandas asociativas, ante as que se propoñen distintas medidas de actuación política e social que lles competen tanto ás administracións públicas coma á sociedade civil organizada.&*

& *Palabras clave: asociacionismo cultural, sociedade civil, participación social, eido local, administración relacional*

1. INTRODUCCIÓN

Desde o ano 2001, a Área de Educación, Cultura e Patrimonio Histórico-Artístico da Deputación da Coruña financia o desenvolvemento do Proxecto Interea (Iniciativas no Territorio e Recursos para a Acción Local), a través de convenios de colaboración que asina coas universidades de Santiago de Compostela e A Coruña, baixo a coordinación científica de José Antonio Caride Gómez, catedrático de Pedagogía Social e director do Grupo de Investigación en Pedagogía Social e Educación Ambiental (SEPA) na Universidade de Santiago de Compostela, ao que se adscriben máis de vinte e cinco docentes e investigadores de distintas áreas de coñecemento, profesionais da educación, bolseiros en formación e persoal administrativo, cunha crecente participación de técnicos municipais de educación e cultura.

As actuacións de formación, edición e investigación na vida cultural municipal que se están a realizar ao abeiro deste proxecto concréntanse no desenvolvemento dun amplo conxunto de iniciativas articuladas a través do Plan formativo que Interea formación lles ofrece aos políticos e técnicos municipais de educación e cultura, nas coleccións e publicacións periódicas que se elaboran desde a área de Interea edicións, e no labor de estudo da realidade cultural local que Interea investigación desenvolve a modo de observatorio das políticas públicas de cultura promovidas no territorio coruñés.

Desta última área de traballo proceden os documentos e informes elaborados para o ente de coordinación provincial, a fin de coñecer o estado das políticas culturais implantadas nos noventa e catro municipios coruñeses, as formas que adoita a súa xestión técnico-profesional, a natureza da súa vertente máis participativa e social, así coma a dimensión artística e creativa do feito cultural e das súas expresións rurais e urbanas. Deste modo, os estudos realizados tratan de conectar a un cuarteto de axentes culturais (representantes políticos, profesionais da cultura, creadores e cidadanía), tendo na Administración local unha instancia privilexiada para promover o diálogo intercultural, a coordinación das políticas culturais locais e a relación entre os varios actores que as desenvolven.

Con estes referentes de actuación, o Equipo Interea promoveu no marco dos anteditos convenios (bienio 2005-2007) a realización dun proxecto de investigación que tivese como contido o estudo diagnóstico e prospectivo arredor do asociacionismo cultural na vida municipal da provincia da Coruña. Máis concretamente, os propósitos deste estudo orientábanse a:

1. realizar unha radiografía do actual estado asociativo-cultural nos municipios coruñeses, que caracterizase os seus elementos máis definitorios a nivel organizativo e funcional;
2. realizar un diagnóstico das fortalezas e das debilidades que afectan ao tecido asociativo-cultural da provincia, anticipando a previsión dos posibles escenarios de ameazas e oportunidades observadas a curto e medio prazo;
3. e concretar un conxunto de propostas de actuación que, a partir das demandas que se realizan desde o propio movemento asociativo, informasen ás administracións públicas locais dos labores que se lles solicitan a prol dunha mellor realización do quefacer asociativo-cultural.

En consonancia con estes propósitos, no que segue presentamos os trazos fundamentais do estudo desenvolvido, informando das opcións metodolóxicas que orientaron o traballo, así como dos principais resultados derivados do proceder que orientou a técnica de enquisa. En último termo, o texto finaliza coa presentación dunha serie de conclusións onde se expre-

san as condicións e capacidades do asociacionismo cultural local para contribuír ao logro dunha verdadeira democracia cultural dos municipios.

2. OBXECTO DE ESTUDO: O ASOCIACIONISMO CULTURAL LOCAL

Á hora de precisar o obxecto de estudo, cabe considerar as anotacións de Caride, Meira e Requejo (1991: 25), sinalando que «as abundantes dificultades que se presentan para elaborar unha definición conceptual precisa sobre o significado e alcance da expresión “asociación cultural”, que ademais posibilite a comprensión do espazo organizativo que ocupan no marco das realidades sociais, inciden dun xeito evidente nas aproximacións metodolóxicas relacionadas co seu estudo». Non en van, tomar como obxecto de estudo o «asociacionismo cultural local» significa facer unha tripla delimitación focal (asociacionismo), sectorial (cultural) e territorial (no ámbito municipal da provincia da Coruña), onde quedan retratadas tres condicións que se alimentan mutuamente, na medida en que matizan o tipo de asociacionismo que se investiga, a que cultura asociativa se refire o estudo e cal é o nivel territorial onde se sitúa. Con todo, dada a amplitude destes sinais definitorios, trátase dun obxecto que é preciso diversificar en multitude de elementos que axuden a definir os seus perfís asociativos, culturais e locais. Entre outros, estúdanse aquí algúns deses aspectos da vida asociativa, agrupándoos nas seguintes dimensións:

1. O perfil básico das asociacións culturais coruñesas, comprendendo as variables de tipo temporal, espacial, estrutural, organizativo e funcional, que informan das características máis elementais dunha asociación: cando se funda, onde se sitúa, como funciona, a que se dedica, etc.
2. O perfil básico das persoas asociadas ás entidades, incluíndo as dimensións cuantitativas do fenómeno asociativo-cultural, a composición das súas filas, as condicións sociais que presentan os individuos e grupos asociados, así coma o seu grao de participación (formal e informal) no labor asociativo.
3. A orientación da actividade asociativa desenvolvida, precisando a orientación das entidades cara ao exercicio dunha ou doutra disciplina artístico-cultural, segundo o tipo de prácticas que acostuman desenvolver como agrupación.
4. O estado dos recursos dispoñibles, tanto de tipo local-espacial, material-patrimonial e económico-financeiro, como no relativo aos recursos humanos (voluntario e profesional); identificando a procedencia dos recursos que se posúen, a contía dos seus principais activos, o emprego que deles se realiza, a valoración que merecen por parte dos responsables asociativos, etc.
5. As relacións das agrupacións co seu contorno, explorando a existencia e intensidade dos vínculos que as propias asociacións tecen entre si, das ligazóns que manteñen coas institucións públicas (de diferentes niveis administrativos), e das conexións que establecen na súa comunidade de referencia, dando conta tanto da súa presenza social como da súa proxección cultural.

3. METODOLOXÍA DO ESTUDO: A TÉCNICA DE ENQUISA

Na literatura dos estudos realizados arredor da participación social, e máis concretamente naqueles que focalizan o seu ollar no estado da realidade asociativa, distínguese entre os que acentúan a dimensión obxectiva do feito asociativo daqueles outros que atenden á súa dimensión subxectiva (Funes, 2003). No primeiro caso, a aproximación desde a dimensión

obxectiva correspóndese cun nivel analítico esencialmente cuantitativo, onde a técnica de investigación máis frecuentemente empregada para obter información é a enquisa estatística, dadas as súas potencialidades para describir esquematicamente os fenómenos sociais. Pola súa banda, as posibilidades que ofrece a metodoloxía cualitativa e as súas técnicas asociadas —como a observación, os grupos de discusión ou as entrevistas en profundidade— considéranse as máis apropiadas para o tratamento da dimensión subxectiva, por canto facilitan a interpretación de fenómenos complexos, outorgándolle unha especial relevancia á consideración dos contextos onde os actores sociais inscriben as súas prácticas.

En todo caso, unha vez valoradas as distintas posibilidades para abordar as modalidades de participación sociopolítica, deféndese a idoneidade de abordar cada obxecto de estudo desde as opcións metodolóxicas que resulten máis congruentes co mesmo, recoñecendo a ampla variedade de opcións metodolóxicas que posibilitan a análise das prácticas asociativas emerxentes en distintos ámbitos e sectores. Se ben boa parte dos estudos precedentes teñen privilexiado os estatísticos cuantitativos para recoller informacións que, no seu conxunto, posibilitan a comparación de perfís asociativos, a elaboración de diagnósticos sectoriais ou territoriais e a construción de mapas representativos do estado da cuestión. Con diferentes denominacións e baixo distintas terminoloxías, trátase de estudos con propósitos analíticos sobre as dinámicas organizativas da sociedade civil, e dos seus modos de estruturación e de funcionamento. Deste modo, sexa baixo as epígrafes de asociacionismo, sexa baixo aqueles rótulos que remiten cara a matices sociopolíticos (organizacións non gobernamentais) ou socioeconómicos (organizacións non lucrativas, terceiro sector), as distintas liñas de estudo no eido do capital social converxen en tomar como punto de partida o retrato do universo asociativo, en función da súa caracterización cuantitativa, estatística e representativa nun determinado marco social ou xeográfico de referencia (Montero, Font e Torcal, 2007; Pérez Díaz e López Novo, 2005; Castiñeira, 2003).

Dándolles continuidade no tempo aos estudos destas características, a abordaxe metodolóxica articulouse —unha vez máis, aínda que non en exclusiva— arredor da técnica de enquisa, nas condicións que se resumen na táboa 1. Neste caso, tratándose dunha escolla metodolóxica que se considera oportuna para dar resposta ao compromiso de elaborar unha radiografía do perfil do asociacionismo cultural na provincia da Coruña, na medida en que permite identificar as súas principais características territoriais, sociodemográficas, organizativas e funcionais do obxecto de estudo.

Táboa 1: Datos técnicos do proceso de enquisa

Obxecto de estudo	Asociacións culturais locais
Ámbito xeográfico	94 municipios de la provincia da Coruña
Fonte principal	Registro Central de Asociacións da Xunta de Galicia
Fontes complementarias	Directorios municipais de asociacións
Universo censado	6 354 asociacións fundadas antes do 31 de abril do 2005
Factor de corrección do universo estimado	1/2
Mostra seleccionada	2 108 asociacións culturais identificadas como culturais e/ou artísticas
Mostra convidada	1 898 asociacións culturais non contactables
Mostra fracasada	210 asociacións culturais non contactables

Mostra respondente	Resposta válida recibida de 155 entrevistados (16%)
Mostra representada	Superior ao 16%
Criterio de selección da mostra	Segundo o criterio do tipo de asociación de natureza artística e/ou cultural
Datas de realización do traballo de campo	Entre o 1 de abril e o 31 de setembro do 2006
Técnica de investigación	Cuestionario cuberto polos entrevistados, remitido por correo postal e dispoñible en soporte electrónico, con envíos electrónicos e chamadas telefónicas

Elaboración propia

3.1. Fases da investigación e descrición dos principais condicionantes

Consonte o proceder metodolóxico adoptado, o deseño da investigación concretou o desenvolvemento do quefacer do equipo investigador en distintas fases, das que damos conta na táboa 2. Sen eludir que cada unha destas secuencias presenta as súas propias peculiaridades, deben sinalarse ante todo dúas esixencias iniciais. Dun lado, precisar, delimitar e concretar o obxecto de estudo, dada a inexistencia dun importante número de antecedentes documentais sobre o estado do asociacionismo cultural coruñés. Doutro, identificar e valorar os diversos rexistros de asociacións catalogados, así coma outras fontes secundarias que ofrecerán datos complementarios, co obxectivo de acoutar o universo de entidades a enquisar. En boa medida, o lastre destes condicionantes tamén se sinalaba no estudo sobre o terceiro sector en Galicia realizado por Pérez Díaz e López Novo (2005: 92), tendo como principais «problemas metodolóxicos» os seguintes: 1) o acoutamento inicial da investigación; 2) a construción de directorios de entidades; 3) a estimación definitiva do universo de entidades; e 4) a selección dunha mostra que sexa representativa do universo debuxado.

En efecto, as distintas vías de indagación deben superar a inexistencia dunha catalogación sustentada en unívocos, o que ten motivado notorias incompatibilidades e solapamentos entre os varios catálogos elaborados polas administracións públicas, o cal redunda nunha notable desarticulación. O estado de desactualización no que se atopan, xunto coa ausencia de determinados datos de identificación que faciliten o contacto coas entidades, limitan notablemente as posibilidades do seu uso con fins publicitarios e/ou científicos (tal como garante o art. 29 da Lei 1/2002, do 22 marzo, reguladora do dereito de asociación). Así mesmo, os rexistros adoecen dunha clasificación taxonómica adecuada ás súas características, tipoloxías e denominacións; e presentan outras moitas eivas, tales como a aleatoriedade no emprego de acrónimos, a indexación incompleta das denominacións, o uso indistinto de ambas as dúas linguas cooficiais, etc.

Ao respecto, cómpre considerar que a fotografía dos diferentes centros e rexistros nos departamentos da Generalitat de Cataluña, realizada polo Observatorio do Terceiro Sector (Fundación Pere Tarrés, 2005), tamén revelou a existencia de «dificultades para manter e actualizar a información» que se deben a causas variadas; nomeadamente: o «descoñecemento da normativa», o seu «incumprimento», a «incomunicación entre as entidades e as administracións» e a «falta de medios por parte das institucións», así coma «por parte das entidades». O estudo —realizado para coñecer tanto a composición e o funcionamento dos

registros e censos de entidades, como o seu estado de actualización e mantemento— manifestou tamén a existencia de fondas «desigualdades de actualización e de coordinación da información» entre os distintos niveis das administracións públicas; expresando con rotundidade que «non existe coordinación entre as diferentes fontes informativas, bases de datos, censos e registros».

Sendo unha das primeiras e principais trabas identificar o estado da vida asociativa local, é recomendable que se proceda a unha revisión sistemática, permanente e telemática dos datos, que solvente a súa obsolescencia e desactualización. Un labor que lles compete inequívocamente aos poderes públicos, a quen lles corresponde mellorar a percepción do mundo asociativo sobre a utilidade dos registros como canles facilitadoras da coordinación intersectorial, así como simplificar o funcionamento e a xestión da totalidade dos registros existentes, de cara a poder normalizar as relacións entre as administracións e a «sociedade civil organizada», conseguindo que os directorios respondan ás necesidades informativas que poñan xerarse desde distintas instancias.

Táboa 2: Fases da investigación

Ano	2005			2006			2007		
	1	2	3	1	2	3	1	2	3
Cuadrimestre									
Sinatura do convenio de colaboración									
Deseño da investigación									
Definición do universo e selección da mostra									
Deseño do instrumento de investigación									
Desenvolvemento do traballo de campo									
Procesamento e análise dos datos									
Presentación pública dos resultados preliminares									
Elaboración do informe definitivo									
Entrega do informe de investigación									
Divulgación e transferencia dos resultados									

Elaboración propia

3.2. Definición do universo asociativo e selección criterial da mostra

Tratando de superar os condicionantes anteriormente sinalados, procedeuse a tipificar e delimitar o universo asociativo existente na provincia da Coruña no momento de realizar o estudo. Dun lado, compiláronse os datos do Rexistro Provincial de Asociacións xestionado polo Servizo de Interior da Delegación Provincial da Coruña, dependente da Consellería de Xustiza, Interior e Administración Local da Xunta de Galicia. Doutro, cotexouse a información extraída dos directorios oficiais con outras fontes que permiten reunir os datos incompletos a fin de poder realizar correctamente o posterior envío postal dos cuestionarios, para o cal se consultaron os catálogos municipais de asociacións administrados nas secretarías dos concellos, previa solicitude de acceso a través dun escrito dirixido a cadanseu alcalde ou cadansúa alcaldesa.

Mediante a combinación destas fontes oficiais e «oficiosas» identificáronse un total de 6 354 asociacións culturais fundadas e censadas na provincia da Coruña con anterioridade ao 31 de abril do 2005. Con todo, cabe tomar esta cifra como unha contía altamente inflacio-

nada, dado que nos rexistros non figuran as baixas que deberon cursar as entidades disolvidas ou extinguidas. Por iso, e co propósito de acoutar dun modo máis fidedigno o volume de asociacións existente, aplicouse un «factor de corrección» que, a teor de distintos criterios, supuxo unha redución das cifras sobreestimadas na proporción de un medio (1/2). En consecuencia, só a metade das entidades rexistradas estarían vixentes na actualidade, co que se aproxima o total de agrupacións culturais activas na provincia á cifra de 3 000 entidades. Non obstante, insistimos no carácter estimativo deste dato, que cómpre valorar coas reservas enunciadas. Non de balde, «a escasa información existente sobre o asociacionismo en España, a pesar do esforzo investigador que determinadas persoas veñen realizando neste ámbito [...], impídenos acometer unha análise [máis profunda] da dinámica interna das propias asociacións» (Mota, 1999: 64). De feito, este continúa a ser un dos principais desafíos da investigación que está por realizar, sendo ineludible a colaboración das propias organizacións e institucións implicadas na mellora dos sistemas e procesos de información e coñecemento.

Unha vez confeccionado o universo asociativo, procedeuse á delimitación da mostra de agrupacións culturais tomando como criterio a súa clasificación nos rexistros consultados. E que, no fundamental, tanto pola súa natureza artística e/ou cultural como pola súa denominación, determinou que se integrasen na mostra definitiva das asociacións da provincia da Coruña as censadas como «asociacións de carácter artístico» (nas súas diversas modalidades escénicas, teatrais, musicais, corais, polifónicas, folclóricas, etc.) ou «asociacións de carácter cultural» (incluídas aquí as asociacións de patrimonio histórico-artístico, filatélicas e numismáticas, de amigos dos museos, de radioaficionados, de telespectadores, etc.). A determinación deste criterio supuxo excluír da mostra definitiva as entidades non lucrativas do terceiro sector que se rexesen por normativas distintas á Lei 1/2002, do 22 marzo, reguladora do dereito de asociación, así coma as asociacións de segundo nivel (tamén coñecidas como federacións), e, por suposto, as asociacións que non presentasen un perfil expresamente artístico-cultural (asistenciais, deportivas, políticas, sindicais, relixiosas, veciñais, etc.).

3.3. Deseño e aplicación do cuestionario

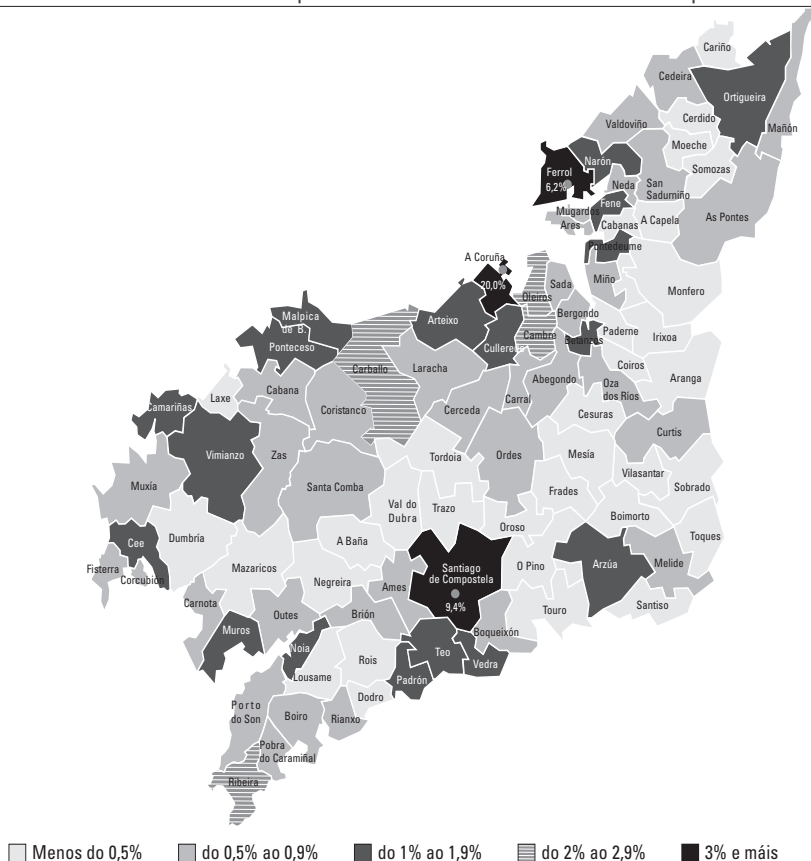
Definido o obxecto de estudo, confeccionado o universo e seleccionada a mostra, elaborouse o instrumento da enquisa que incluía unha ficha técnica-descriptiva, na que se pretendían recoller os datos de identificación da asociación, e un dobre prego de 54 ítems, onde se preguntaba polas variables que definían o obxecto de estudo. Este cuestionario foi distribuído por correo postal, habilitado en formato electrónico e remitido ás asociacións culturais coruñesas seleccionadas como parte da mostra definitiva. O traballo de campo realizouse entre o 1 de abril e o 31 de setembro do 2006, anunciando en diferentes medios de comunicación a realización do estudo, co obxectivo de animar ás entidades entrevistadas a participar na enquisa, e contactando telefonicamente con aquelas entidades que dispoñían desta vía de comunicación.

Transcorridos os seis meses de prazo estipulado para a recepción da resposta, obtivéronse un total de 155 cuestionarios válidos, que corresponden a unha taxa de resposta superior ao 16% (se prescindimos do factor de corrección) e do 32% (se aplicamos o factor de corrección de 1/2, dada a inflación da mostra inicialmente taxada). Deste modo, o estudo sitúa a súa representatividade en cifras equiparables ás acadadas noutras investigacións de semellante natureza. Así, en comparación con estudos precedentes, a representatividade obtida neste proceso achégase á conseguida no *Mapa Cultura de Galicia* (Caride, Meira e Requejo, 1991),

que era dun 23% sobre as 440 asociacións culturais identificadas na provincia. Igualmente, tamén se equipara ao 15% alcanzado na sondaxe realizada para a *Enquisa sobre o Terceiro Sector en Galicia* (Pérez Díaz e López Novo, 2005), sobre un universo estimado de 6 000-7 000 entidades censadas en toda a comunidade autónoma. De igual modo, ollando cara ao homólogo *Llibre blanc del tercer sector cívico-social de Catalunya* (Castiñeira, 2003), o proceso de enquisa realizado no 2001 pola empresa Vox Pública derivou na recepción de 896 cuestionarios dun total de 5 526 entidades censadas, isto é, o 15,9% do universo estimado mediante procedementos análogos aos aquí desenvolvidos, con dúas quendas de envíos e unha taxa de mortalidade «natural» do 8,4%.

Ademais, os datos contemplados neste estudo corresponden a entidades presentes en 56 municipios da provincia, isto é, nun 60% do total dos seus concellos, cunha distribución homoxénea segundo as porcentaxes de asociacións culturais localizadas. Feitos que validan a representatividade do estudo, non soamente desde o punto de vista formal, senón tamén en termos de representatividade xeográfica da realidade asociativo-cultural na provincia da Coruña (ilustración 1).

Ilustración 1: Distribución municipal das asociacións culturais fundadas na provincia da Coruña

Fonte: Datos da enquisa a asociacións culturais na provincia da Coruña (Equipo Interea) Elaboración propia

4. ANÁLISE E INTERPRETACIÓN DE DATOS: UNHA CARACTERIZACIÓN DA CULTURA ASOCIATIVA MUNICIPAL

A teor dos datos analizados, o estudo emprendido constata a existencia dunha certa fragmentación do movemento asociativo, disgregado nun gran número de entidades de pequeno tamaño que proliferan concentrándose nos principais núcleos de poboación, e moi especialmente arredor das tres grandes cidades da provincia. Non obstante, atendendo á densidade de poboación, nos chamados municipios de pequeno tamaño fúndanse máis do dobre de agrupacións por cada 1 000 habitantes que nas grandes áreas metropolitanas, sendo este un sinal do potencial asociativo que reside nas comunidades rurais. En Galicia, a coruñesa é a provincia máis activa no que respecta ao número de asociacións censadas (cun 33,8% do total); pero a proporción de asociacións por cada 1 000 habitantes é a menor das catro provincias galegas. Con todo, unha de cada dúas agrupacións culturais fundadas na Comunidade Autónoma de Galicia con máis persoas asociadas está afincada na provincia da Coruña.

4.1. Orientación da actividade asociativa desenvolvida

En termos evolutivos, o último quinquenio (2000-2005) correspondeuse cun período de crecemento asociativo no que se fundaron novas entidades orientadas a desempeñar funcións de dinamización sociocultural das comunidades locais e satisfacer necesidades derivadas da veciñanza e da procura dunha maior cohesión social. Estes obxectivos correspóndense cunha identidade asociativa que transita desde o seu arraigo fortemente municipalista e subrexional, cara a un tecido asociativo de escala supralocal. Se ben, non por iso se deprecia o valor do local e da proximidade, dado que as asociacións culturais da provincia máis enraizadas nas realidades locais gozan dunha maior consideración social por parte dos seus afiliados e do conxunto da cidadanía. De feito, as entidades que inscriben o seu labor no ámbito local (entre o municipal e o provincial) son as máis satisfeitas respecto á súa proxección na sociedade.

Entre as asociacións coruñesas nacentes predominan moi significativamente as de tipo veciñal-comunal, artístico-cultural e deportivo, aínda que se rexistra un progresivo aumento nas de cariz socio-asistencial. No entanto, a cuarta parte das entidades asociativas censadas na provincia son de carácter artístico e/ou cultural, e identifícase unha certa tendencia cara á proliferación de asociacións culturais especializadas en distintas disciplinas artísticas musicais, escénicas, plásticas e visuais.

4.2. Perfil básico das persoas asociadas ás entidades

Noutra orde de cousas, atendendo á afiliación asociativa, catro de cada dez habitantes da provincia pertencen a algún tipo de asociación, prevalecendo os vínculos coas sociedades recreativas, deportivas e culturais, tanto como coas asociacións de veciños. Aínda que cada vez son máis as persoas asociadas ao sector asociativo-cultural, este incremento prodúcese a un ritmo algo máis lento que na pasada década, polo que se manifesta unha relativa capacidade para mobilizar á poboación. De feito, a realidade provincial está marcada por un progresivo xurdimento de pequenas asociacións, que cada vez contan cun menor número de socios fundadores e cun moderado incremento posterior das súas taxas de afiliación. En consecuencia, a metade das agrupacións culturais da provincia non supera o centenar de afiliados, e sete de cada dez están por debaixo da centena.

Atendendo ao perfil das persoas afiliadas ás asociacións culturais, cómpre dicir que nestas prevalecen as maioritariamente compostas por persoas adultas (entre 31 e 65 anos) sobre outros grupos de idade. Así, mocidade e maiores son dous grupos que raramente se presentan mesturados nunha mesma asociación cultural. Por sexos, homes ou mulleres están indistintamente presentes en case calquera tipo de asociación cultural de pequeno ou gran tamaño, de corte cultural ou artístico, de mocidade ou de maiores, etc.; se ben os cargos presidenciais das xuntas directivas acostuman estar ocupados por persoas do sexo masculino. Ao respecto, todo apunta a que convén promover a interxeracionalidade e a paridade entre os xéneros na composición das filas do asociacionismo cultural coruñés, máxime tendo en conta que o perfil das persoas afiliadas pode repercutir na distinta orientación das prácticas asociativas e das súas iniciativas culturais.

4.3. Perfil básico das asociacións culturais coruñesas

No tocante ás cuestións organizativas e funcionais, predomina a «simplicidade» estrutural do organigrama asociativo, tendo como unidade máis frecuente a creación de comisións de traballo. Non en van, esta «simplicidade» resulta ecuánime coa idade fundacional das entidades enquisadas, co tipo de actuacións que desempeñan e co carácter de marcada proximidade que as caracteriza. De feito, para os informantes non parecen existir motivos para forzar a creación de estruturas alternativas, aínda que as xuntas directivas sexan de tamaño intermedio (entre 6 e 8 membros) e contén cunha capacidade de renovación limitada.

Estas potencialidades aparecen vinculadas ao grao de participación asociativa que se retrata nos datos, resultando minoritario o segmento das agrupacións que acusa déficits de afiliación e participación social, por moito que a implicación activa continúa a ser exígua. Esta situación achácase, sobre todo, ás dificultades de conciliación horaria. Pero hai outros motivos que permiten distinguir entre os socios que acoden en masa ás actividades e as persoas que participan na súa organización: por unha banda, o compromiso asociativo ten máis de pasividade dos seus espectadores culturais que de actividade dos seus axentes sociais; pola outra, detéctase que asociacións con socios moi fieis coexisten en igual cantidade que as entidades onde os seus afiliados non se amosan tan implicados.

Respecto á participación asociativa, un terzo das entidades culturais coruñesas rexistra unha participación equilibrada tanto dos socios con carné como dos non socios; noutro terzo, os non afiliados participan minimamente; mentres que no terzo restante se conta cun público moi participativo. No caso das persoas afiliadas, a súa participación é escasa nunha de cada dez entidades, e elevada en cinco de cada dez. En calquera caso, as pequenas asociacións aparecen como as máis frecuentadas polos seus asociados e, en último termo, son tamén as máis participativas; amosando así que as dimensións asociativas inciden na posibilidade de crear un acubillo onde as persoas se erixan en protagonistas da vida cultural local.

Aínda que a situación desvelada non resulta plenamente satisfactoria, a mellora da participación asociativa non parece ser o desafío primordial para a maioría das agrupacións culturais da provincia. Con todo, os líderes asociativos consideran que unha das mellores medidas para fomentar a participación asociativa é engadirlle valor á calidade e excelencia cultural das actividades, para o que demandan unha mellora xeral dos recursos asociativos, dado que estes se perciben como insuficientes.

4.4. Estado dos recursos dispoñibles

As asociacións non se declaran especialmente satisfeitas coa cantidade de recursos que manexan na actualidade. De feito, en máis dun terzo dos casos considérase que nos últimos anos desmellorou a súa dotación material, o seu equipo técnico-profesional e a súa situación económica; sendo as carencias orzamentarias as que se destacan como a debilidade máis significativa do sector asociativo-cultural coruñés, onde tan só unha de cada dez entidades está conforme cos recursos económicos que mobiliza.

En termos de infraestruturas, a maioría das asociacións sitúa a súa sede social en locais cedidos e compartidos, e son minoritarias as que dispoñen de locais en propiedade ou alugados. Neste sentido, as cifras indican que de cada dez entidades culturais coruñesas, dúas non dispoñen de local, tres contan cunha sede propia e cinco comparten as súas instalacións con outras entidades. Naquelas que dispoñen de local cabe distinguir entre as que fan uso de instalacións reducidas e as que contan cun espazo de tamaño intermedio, e é excepcional a entidade que dispón de maiores superficies. En canto aos recursos materiais, as asociacións afirman que o seu equipamento empeorou nos últimos anos, polo que demandan axudas para fortalecer a súa base física, na medida en que a dotación das asociacións incide notablemente na ampliación das posibilidades para o cumprimento dos seus obxectivos.

Dos recursos humanos cómpre salientar que oito de cada dez asociacións carecen de persoal contratado ou asalariado, e sete de cada dez carecen de persoal voluntario; mentres que na metade dos casos non se conta con ningunha destas figuras. De modo paradoxal, o equipo humano das entidades presenta desequilibrios na súa configuración, xa que é máis numeroso o persoal directivo que o colectivo de persoal voluntario. Ademais, evidénciase unha disparidade notable entre a indispoñibilidade de persoal e as necesidades declaradas tanto de profesionais como de voluntariado. Mesmo que a incorporación de recursos humanos teña estimulado positivamente a demanda de máis persoal, a profesionalización da iniciativa asociativo-cultural é escasa; en parte, porque se constata unha relativa incidencia da capacidade técnica dos profesionais no desenvolvemento do labor asociativo.

No plano económico, seis de cada dez entidades dispoñen dun orzamento anual inferior aos seis mil euros, polo que se estima que o capital xestionado polas entidades culturais coruñesas (de natureza non lucrativa) ascende a un total acumulado de aproximadamente un millón e medio de euros. As principais fontes de ingresos e as cuantitativamente máis importantes son as xeradas internamente polas propias asociacións, entre as que destaca a importante participación dos afiliados nos orzamentos xerais. A pesar disto, continúa existindo unha elevada dependencia económica das subvencións, fronte a outras posibles canles de financiamento externo e/ou de autofinanciamento. Ademais dos recursos propios, dúas de cada dez entidades son receptoras dos fondos económicos proporcionados pola Administración autonómica. Son case seis de cada dez as entidades que, non percibindo ingresos externos proporcionados pola Xunta de Galicia, teñen entre os seus financeiros aos concellos e á propia Deputación Provincial.

4.5. Relacións das agrupacións co seu contorno

A pesar de non prestarlles axuda económica a catro de cada dez entidades, os concellos son a primeira entidade colaboradora das asociacións culturais coruñesas, por diante doutros niveis da Administración. Aínda así, a Deputación da Coruña tamén se destaca como

unha importante entidade colaboradora, coa que declararan colaborar cinco de cada dez entidades. Esta situación xustifícase por canto a relación coas administracións públicas decrece a medida que as entidades se distancian da proximidade ao municipio, co que se confirma así que a colaboración asociativa aparece condicionada polas facilidades para interactuar coas institucións.

No tocante á cooperación interasociativa, dúas de cada dez entidades estiman que a colaboración asociativa é baixa, e cinco de cada dez non a valoran positivamente. Non é de estrañar, sobre todo tendo en conta que seis de cada dez entidades declaran non estar federadas, que case a metade das asociacións non se relaciona con outras entidades culturais, e un terzo nin tan sequera o fai con outro tipo de organizacións non lucrativas e/ou non gobernamentais. Ao igual que sucede noutros sectores da sociedade civil organizada, as cifras deixan ao descuberto a escasa organización, coordinación e unidade reinante no sector asociativo-cultural.

Neste sentido, malia declararse satisfeitas coa súa proxección social, as asociacións non gozan da capacidade de convocatoria ou de alcance social que desexarían. De feito, percíbense maioritariamente como elementos «imprescindibles para o desenvolvemento local», aínda que non se amosan tan confiadas en poder afrontar as necesidades do seu ámbito de actuación. En calquera caso, o elevado nivel de autoconfianza asociativa conduce a que as agrupacións se perciban como entidades moi ben valoradas polo conxunto da sociedade. Así, dous terzos das asociacións culturais enquisadas declaran ser moi ou bastante coñecidas no seu ámbito territorial de actuación e estar moi ou bastante consolidadas no seu contorno máis inmediato. Razón pola cal dirixen as súas actividades tanto aos seus asociados como á poboación en xeral, dando conta da existencia dunha certa apertura asociativa e cultural á sociedade.

Táboa 3: Evolución do asociacionismo cultural

Empeora	Mantense	Mellora
Recursos económicos	Colaboración coas administracións públicas	Organización e funcionamento interno
Recursos humanos	Infraestruturas e recursos materiais	Realización de actividades
Participación da poboación	Incorporación de novos asociados	Recoñecemento público

Fuente: Datos da enquisa a asociacións culturais na provincia da Coruña (Equipo Interea) Elaboración propia

O conxunto das análises realizadas, conforme se reflicte na táboa 3, indica que as tendencias de mellora se decantan do lado das súas dinámicas organizativas e funcionais, do incremento na calidade das súas actividades, dun maior recoñecemento público e social, e dos avances producidos no marco legal e normativo. Pola súa vez, a cooperación coas administracións públicas, a dotación de recursos físicos e a incorporación de novos asociados revelan situacións de estancamento, e non rexistraron importantes modificacións nos últimos anos. Onde non se identifica ningún tipo de mellora é —unha vez máis— na dotación económica e humana das asociacións, así coma na participación da poboación, considerando que o empeoramento destes aspectos precisa ser optimizado. Así e todo, as estimacións sobre a evolución do asociacionismo cultural coruñés converxen no seu conxunto nunha interpretación común: os procesos asociativos non están sendo acompañados de medios e recursos suficientes que impulsen a mellora dos seus resultados.

O diagnóstico retratado no *Mapa Cultural de Galicia* (Caride, Meira e Requejo, 1991), onde as asociacións enquisadas se amosaban imposibilitadas para acometer o normal funcionamento da súa actividade (dada a falta de medios económicos, a falta de apoio institucional, a falta de recursos físicos, o desinterese xeneralizado, etc.), continúa vivente. Transcorridos quince anos, rexístranse tendencias moi similares que, sen desconsiderar os avances producidos, deixan entrever a persistencia dunha discrepancia ou inadecuación entre a oferta e a demanda de participación, entre as necesidades e as demandas socioculturais, entre o que é e o que debería ser o tecido asociativo.

5. CONCLUSIÓNS E PROSPECTIVA

En congruencia co escenario deliñado, e a teor das fortalezas e fraquezas identificadas (Táboa 4), o Equipo Interea suxire promover as seguintes medidas de actuación orientadas a mellorar a situación do asociacionismo cultural na provincia.

En primeiro lugar, **aproveitar...**

todas as posibilidades que ofrece o marco legal, para que as entidades non lucrativas fagan congruentes os seus obxectivos co seu réxime de funcionamento fiscal, promovendo a consecución de declaracións de utilidade pública para o maior número posible de entidades;

o amplo recoñecemento público do que gozan as entidades non lucrativas, a fin de garantir o protagonismo cidadán no desenvolvemento cultural dos municipios coruñeses, creando *bancos de boas prácticas* que capitalicen todo o seu labor e permitan facer entrega de *premios e recoñecementos ao labor asociativo-cultural*;

o arraigo comunitario das asociacións culturais coruñesas, potenciando a súa capacidade de diálogo social coa cidadanía, así como a súa lexitimidade social ante poboación, para impulsar a redacción e planificación estratéxica de *axendas locais de cultura*;

as oportunidades para avanzar no desenvolvemento da sociedade da información, creando redes dixitais de información e comunicación asociativa que funcionen tanto de cara ás entidades culturais como de cara ao conxunto da sociedade;

o saber-facer existente nas agrupacións culturais coruñesas, co ánimo de sustentar sobre os seus procedementos organizativos e institucionais unha actividade pública e social que cumpra coas máximas garantías de calidade e excelencia cultural, someténdose ás *auditorías e avaliacións externas* que así o verifiquen, promovendo mecanismos de autocontrol e considerando os resultados (internos e externos) no acceso ás convocatorias públicas;

En segundo lugar, **ampliar...**

os vínculos de relación e colaboración coas administracións públicas, así coma con outro tipo de entidades privadas e non gobernamentais que tamén están implicadas no labor cultural local, mediante a creación de *consellos locais e provinciais de cultura*;

a dotación equipamental e infraestrutural das entidades, tanto como os recursos físicos e materiais que se precisen para o desenvolvemento da actividade cultural, modernizando e tecnoloxizando os seus recursos por medio dun *plan de recursos para as asociacións culturais na provincia da Coruña*, onde se ordenen os protocolos necesarios para o uso compartido dos recursos de titularidade pública;

a participación asociativa e interasociativa, abrangendo a necesidade de impulsar plataformas e redes de coordinación entre as propias entidades, que conecten o seu labor artístico-cultural por medio de *Federacións provinciais de cultura*;

E, por último, **reorientar...**

as políticas de financiamento asociativo, para facer efectivas as melloras que se precisan nas entidades non lucrativas, ofertando liñas oficiais de crédito alternativas ao clásico subvencionismo (sen desconsiderar aquí a necesidade de reformular o sistema de axudas), e fomentando o investimento do 1% cultural daquelas entidades privadas e fundacionais ás que se lles poida recoñecer a súa *responsabilidade social e cultural*;

as políticas de autofinanciamento asociativo, para enfocalas a aumentar os ingresos derivados da prestación de servizos á cidadanía, desenvolver fórmulas de cofinanciamento e convenios con empresas, incentivar as doazóns privadas, etc.;

a formación do persoal profesional e voluntario, sen demorar a necesidade de implantar actuacións coordinadas con noutras instancias ás que tamén lles corresponde desenvolver un *plan formativo das asociacións culturais na provincia da Coruña*;

a participación social da cidadanía, mediante a promoción das iniciativas que poidan encadrarse nas celebracións do 2008 como o *Ano Europeo do Diálogo Intercultural*, no que se contempla a realización de «campañas de información e promoción a nivel comunitario e nacional, en cooperación cos medios de comunicación e coas organizacións da sociedade civil»;

o recoñecemento do valor educativo e social da participación cívica, nomeando entidades culturais de referencia que desenvolvan proxectos de validación das aprendizaxes «non formais» e «informais» dos seus integrantes, segundo os principios comúns europeos de recoñecemento, avaliación e acreditación de cualificacións, no tocante ás *competencias chave para a aprendizaxe permanente* (interpersoais, interculturais e sociais, cívicas, culturais, etc.).

Táboa 4: Fortalezas e fraquezas do asociacionismo cultura

Fortalezas	Fraquezas
Cohesión interna e compromiso	Carencias orzamentarias
Actividades	Escasa participación
Logro dos obxectivos	Problemas nas infraestruturas
Integración no contorno	Problemas na calidade e xestión das actividades
Organización e funcionamento	Falta de renovación asociativa

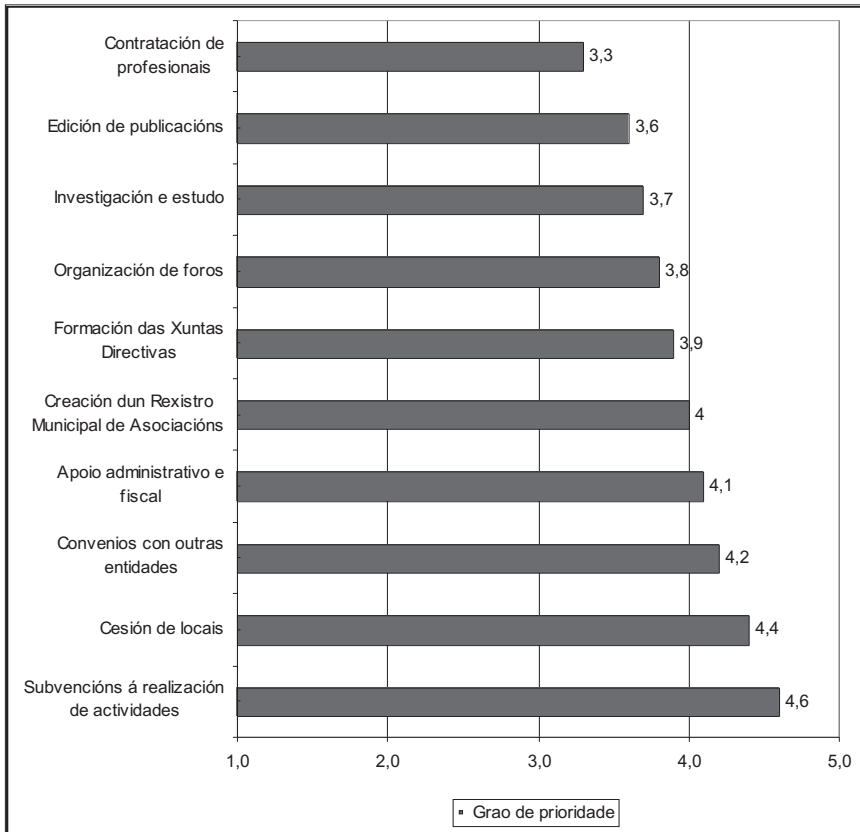
Fonte: Datos da enquisa a asociacións culturais na provincia da Coruña (Equipo Interea) Elaboración propia

Dun ou doutro modo, cada unha das medidas sinaladas concreta as prioridades nas políticas públicas de promoción asociativa determinadas polas propias asociacións culturais da provincia enquisadas para este estudo (ilustración 2), chamando a atención dos responsables asociativos cara ao desenvolvemento de prioridades que se ordenan do seguinte modo:

1. As medidas de máxima prioridade, entre as que figuran as reiteradas preocupacións asociativas, vinculadas á súa suficiencia económica e á dispoñibilidade de sede social; polo que demandan o establecemento de convenios con entidades, a cesión de locais asociativos e a concesión de subvencións para a realización de actividades.

2. As medidas de gran prioridade, asociadas á necesidade de reordenar o sector asociativo-cultural e de profesionalizalo, mediante o apoio administrativo e fiscal, a formación das xuntas directivas e a creación de sistemas de información e rexistro.
3. As medidas de relativa prioridade, referindo aquí as actuacións de estudo e edición de materiais, de transferencia de coñecemento en foros e xornadas, así como de incorporación de persoal asalariado que xestione e administre este xénero de tarefas.

Ilustración 2: Prioridades nas políticas públicas de promoción do asociacionismo

Fonte: Datos da enquisa a asociacións culturais na provincia da Coruña (Equipo Interea) Elaboración propia

Na atención a todas estas demandas precísase dunhas administracións públicas responsabilizadas no exercicio das súas competencias. Neste sentido, o estudo realizado polo Equipo Interea no ano 2002 revelou que, daquela, os responsables municipais de cultura amosaban un escaso interese pola promoción do asociacionismo, relegando o fomento da participación cidadá a un lugar secundario, por detrás da creación de infraestruturas, do incremento recursos municipais e das propias programacións locais de cultura. Porén, xulgamos que un dos principais desafíos que cómpre afrontar é o de vencer as resistencias locais que se

interpoñen na promoción de políticas de participación cidadá que consideren o papel activo e protagonista da sociedade civil organizada.

En última instancia, debe apelarse á responsabilidade cívica e democrática das institucións públicas, e dos seus membros electos, para que se decanten por facilitar o relanzamento dun asociacionismo municipal da provincia:

- con capacidade para responder ás novas necesidades sociais, desde un proxecto aberto á sociedade, alternativo, independente e complementario do labor que desenvolven os poderes públicos;
- con equipos humanos onde convivan diferentes roles profesionais e voluntarios, capacitados para desenvolver prácticas de xestión, planificación e dirección estratéxicas;
- con infraestruturas e equipamentos axeitados á actividade cara á que se orientan, en espazos que inspiren os valores e principios que se defenden, nos que tamén se verán comprometidas as prácticas socioculturais;
- con economías socialmente sustentables, equilibrando e diversificando as fontes económicas, mediante procedementos de investimento e fiscalización converxentes coas condicións da economía social e da banca ética-solidaria, cunha actitude proactiva na comunicación social da transparencia e rendibilidade asociativa;
- con capacidade para incidir na orientación das políticas culturais, así coma nos hábitos e consumos da cidadanía, desde unha ampla lexitimación social creadora de consensos e entendementos, baixo o paraugas de proxectos colectivos que fortalezan as identidades locais nun mundo globalizado.

BIBLIOGRAFÍA

- BLANCO, I. e R. Gomà. 2002. *Gobiernos locales y redes participativas*. Barcelona: Ariel.
- BORJA, J. e Z. Muxí. 2003. *El espacio público: ciudad y ciudadanía*. Barcelona: Diputació de Barcelona.
- BOUZADA, X. 2004. *Cultura e Participación*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega.
- BRUGUÉ, Q. et al. 2003. *Democratizar la democracia: reptes i mecanismes de participació en l'àmbit local*. Barcelona: Fundació Catalunya-Edicions Segle XXI.
- CARIDE, J. A., P. Meira e A. Requejo. 1991. *Mapa Cultural de Galicia (II): o Asociacionismo Cultural en Galicia*. Santiago de Compostela: Xunta de Galicia.
- CASTIÑEIRA, A. 2003. *Llibre blanc del tercer sector cívico-social*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- FEGAMP. 1994. «O asociacionismo municipal galego», en *Revista da Federación Galega de Municipios e Provincias*, 4, pp. 59-62.
- FINA, X. 1999. «Responsabilidad de la sociedad civil en el sector cultral», en SUBIRATS, J. (ed.) *¿Existe sociedad civil en España?: Responsabilidades colectivas y valores públicos*. Madrid: Fundación Encuentro, pp. 148-177.
- FONT, J. 2001. *Ciudadanos y decisiones públicas*. Barcelona: Ariel.
- FUNES, M. J. e R. Adell. 2003. *Movimientos sociales: cambio social y participación*. Madrid: Universidad Nacional de Educación a Distancia.
- GIL, E. 2006. «El eclipse del capital social», en *Claves de Razón Práctica*, 164, pp. 42-49.
- MÁRQUEZ, G. 2004. «El asociacionismo local en Galicia: una respuesta al déficit municipal», en *Revista galega de Administración Pública*, 37, pp. 65-125.
- MONTERO; J. R., J. Font e M. Torcal. 2006. *Ciudadanos, asociaciones y participación en España*. Madrid: CIS.
- MOTA, F. 1999 «Asociacionismo y sociedad civil en España», en SUBIRATS, J. (ed.) *¿Existe sociedad civil en España?: responsabilidades colectivas y valores públicos*. Madrid: Fundación Encuentro, pp. 37-40
- NAVARRO, C. J. 2002. *Democracia asociativa y oportunismo político. La política pública de participación ciudadana en los municipios españoles (1979 - 1993)*. Valencia: Tirant lo Blanc.
- PÉREZ DÍAZ, V. e J. López Novo. 2005. *El Tercer Sector, presente y promesa. Un análisis de su problemática general y de su realidad en Galicia*. Obra Social Caixa Galicia.
- PÉREZ SERRANO, G. 1999. *Administraciones públicas y movimientos sociales*. Junta de Andalucía, Consejería de Relaciones con el Parlamento.
- PINDADO, F. 2000. *La participación ciudadana en la vida de las ciudades*. Barcelona: Ediciones del Serbal.
- PUIG, T. 2000. «Las nuevas relaciones entre asociaciones y municipio para la cultura de la ciudadanía. O como plantearse la gestión relacional de la cultura en el milenio», en BOUZADA, X. (coord.) *Cultura e concellos*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega, pp. 21-33.
- PUTNAM, R. 2002. *Solo en la bolera: colapso y resurgimiento de la comunidad norteamericana*. Barcelona: Galaxia Gutenberg.
- ROBLES, J. M. 2002. *El reto de la participación. Movimientos sociales y organizaciones: una panorámica comparativa*. Madrid: A. Machado Libros.
- RÚA, M., M. B. Caballo e P. Montero. 2006. *Asociacionismo e participación cidadá: análise e propostas*. A Coruña: Deputación Provincial da Coruña.
- SANTOS, Boaventura de Sousa. 2002. *Democracia e participación: o caso do orçamento participativo de Porto Alegre*. Porto: Afrontamento.
- SUBIRATS, J. 1999. *¿Existe sociedad civil en España?: Responsabilidades colectivas y valores públicos*. Madrid: Fundación Encuentro.